

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

Kommunövergripande tillsyn av äldreomsorgen i Västra Götalands län 2005-2008

Anhörigstöd

Rapportnr: 2009:08
ISSN: 1403-168X
Rapportansvarig: Socialkonsulent Britt Johansson
Utgivare: Länsstyrelsen i Västra Götalands län, socialenheten
Adress: 542 85 Mariestad
Telefon: 0501-60 50 00
Fax: 0501-60 53 73

Rapporten finns som pdf på www.o.lst.se under Publikationer/Rapporter

Bakgrund

Länsstyrelsen som är tillsynsmyndighet över kommunens socialtjänst enligt 13 kap. 2 § socialtjänstlagen, SoL, har genomfört en kommunövergripande tillsyn av äldreomsorgen i länets samtliga kommuner under en fyraårsperiod. Tolv områden har granskats och anhörigstödet är ett avsnitt under området "omsorgens innehåll". Förhoppningen är att denna sammanställning ska bidra till en fördjupad kunskap om hur anhörigstödet ser ut i länet samt att vara en utgångspunkt i diskussionen kring och planeringen av det framtida anhörigstödet.

Enligt 5 kap. 10 § Socialtjänstlagen

Socialnämnden bör genom stöd och avlösning underlätta för dem som vårdar närstående som är långvarigt sjuka eller äldre eller som har funktionshinder.

Riktlinjer för anhörigstödet

Samtliga nämnder, utom två, har en eller flera gånger under perioden 2005-2008 ansökt om stimulansmedel för att utveckla anhörigstödet. I ansökan ingick att skriva ned en handlingsplan hur de ansökta medlen skulle användas för att det skulle komma anhängvårdarna till del och målgruppen var äldre, funktionshindrade och långvarigt sjuka. Det finns därför handlingsplaner och riktlinjer som är mer eller mindre kända av den intervjuade personal länsstyrelsen träffade vid tillsynsbesöket. Vissa nämnder beskriver även att de har mål för hur verksamheten ska arbeta med anhörigfrågor.

Ansvarig för anhörigstödet

Av tillsynen framgår att de flesta nämnder har utsett en särskild person som har ansvar för anhörigstödet. Vissa nämnder har även flera personer som har ett riktat ansvar att arbeta med anhörigstöd och frivilligverksamhet. Vilka resurser som nämnderna har avsatt till anhörigstödet skiftar och det finns personer som arbetar 10 % av sin tjänst med dessa frågor till de personer som arbetar heltid. Det är även stor variation vad det gäller utbildningsbakgrund för de personer som är utsedda och de kan ha social högskoleutbildning, sjuksköterskeutbildning eller undersköterskeutbildning. Gemensamt är dock att de har ett stort engagemang för dessa frågor, men hur deras uppdrag och möjlighet att utveckla verksamheten varierar. Benämningen på dessa tjänster är flera såsom anhörigkonsulent eller samordnare, närstående eller frivilligsamordnare, aktivitetssamordnare, omsorgssekreterare. Allt vanligare blir det att det finns anhörig- och närståendeombud och det är oftast omsorgspersonal som har fått en särskild utbildning som arbetar delar av sin tjänst med anhörigfrågor. I vissa nämnder inom äldreomsorgens olika verksamheter finns även anhörigambassadörer.

Flera nämnder uppger att de inte har någon särskild tjänst som har ansvar för anhörigstödet utan t ex förste biståndshandläggare, biståndshandläggare, enhetschef, demenssjuksköterska har ett särskilt ansvar för anhörigstödet.

Vid länsstyrelsens granskning framgår även att flera nämnder, som inte har haft någon särskild person som har arbetat med anhörigfrågor, har använt stimulansmedel för att tillsätta en tjänst för att utveckla stödet. De beskriver dock att det är deras ambition att tjänsten ska bli stadigvarande och att de kan arbeta långsiktigt med dessa frågor.

Utbud av stödformer

Vid Länsstyrelsens granskning ställdes frågan vilka stödformer som erbjuds till personer som är anhörigvårdare och bor i ordinärt boende och samtliga kommunerna svarar att de har korttidsboende/växelvård samt olika hemtjänstinsatser och de flesta nämnder har avlastning i hemmet, dagverksamhet och anhörigrupper/cirklar. Även någon form av ”öppen verksamhet” som inte är biståndsbedömd är vanligt förekommande.

Korttidsboende/växelvård kan vara beläget på kommunens korttidsboende i enskilt rum eller flerbäddsrum. Denna insats erbjuds även på somatiska äldreboenden eller boende för personer med demenssjukdom. Några nämnder uppger att de har trygghetsplatser som är en korttidsboende som inte är biståndsbedömd. Den enskilde som behöver avlastning kan på kort tid höra av sig och få en plats oftast en kortare period på en till två veckor. Vissa nämnder uppger att de har tillräckligt med korttidsboende och det går snabbt att verkställa. Det finns även personal som har uttryckt att det vore önskvärt med fler jour- och trygghetsplatser för att öka tryggheten för anhörig.

Olika hemtjänstinsatser utgör en stor del av det stöd som riktas till anhörigvårdarna och nämnderna beskriver att de är generösa med att bevilja trygghetslarm för de personer som önskar. Vissa nämnder har även anhöriglarm för att snabbt kunna kalla på hjälp och telefonuppringning förekommer även som ett stöd. Några nämnder har såkallade demensteam som utgörs av omsorgspersonal som arbetar för att underlätta hemsituationen för personer med demenssjukdom och dennes anhörig genom stöd, råd och vägledning med regelbunden kontakt i form av hembesök och telefonsamtal.

Avlastning i hemmet är oftast kostnadsfritt upp till ett antal timmar per månad och de personer som använder sig av denna insats får göra en beställning/ansöka om när de vill ha avlastningen och det är vanligt att det sker flera veckor innan insatsen ska verkställas. I vissa nämnder förekommer det även att avlastningen innehåller begränsningar såsom max två gånger per vecka. Avlastningen utförs till stor del av omsorgspersonalen i hemtjänsten, men i vissa nämnder finns en eller flera personer som har ett speciellt uppdrag att utföra denna insats. Några nämnder uppger att det händer att frivilliga utför denna uppgift och då tillfrågas den enskilde om det går bra att det är en frivilligarbetare som kommer. Utmärkande vid granskningen av anhörigstödet var att det oftast är få personer som använder sig av denna insats.

Dagverksamhet är ett anhörigstöd som är vanligt förekommande i kommunen och den riktar sig oftast till personer med demenssjukdom och insatsen är ofta biståndsbedömd. Dagverksamhetens öppettid kan variera från en dag till samtliga vardagar och tar emot grupper som är mellan sex till tio personer per dag. Vid granskningen framkom att det varierar om det finns tillräckligt med platser eller att behovet inte är tillfredställt och personer får vänta innan insatsen kan verkställas. Vissa nämnder har även en social dagverksamhet för att underlätta för anhörigvårdarna.

Anhöriggrupper eller cirklar är vanligt förekommande och detta arbete sker oftast i samverkan med personer från det lokala Röda Korset. Nämnderna beskriver att de har en eller flera grupper och vissa har delat in grupperna för t ex anhöriga till personer med demenssjukdom, stroke. Innehållet i dessa grupper är varierande men oftast utifrån gruppens önskemål och det förekommer att det anordnas studiebesök och utbildning till anhöriga t ex i form av lyftteknik mm. Grupperna kan bestå av sex till åtta, åtta till tio, tio till femton personer och de träffas varannan vecka eller en gång per månad. Endast några få nämnder beskriver att det har varit svårt att starta anhörigcirklar och få dem att fungera bra. Några nämnder beskriver att de även har anhöriggrupper på äldreboendena.

Öppen verksamhet har många olika benämningar i kommunerna såsom träffpunkt, aktivitetshus, anhörigcafé, äldrecentrum. Gemensamt är att de är öppna för alla intresserade och det anordnas olika aktiviteter med social inriktning. Det varierar hur ofta verksamheten är öppen t ex varje dag, en till två dagar eller halvdagar i veckan, en dag varannan vecka, en gång per månad eller endast några gånger under halvåret. Vissa nämnder uppger att de har öppna verksamheter på flera ställen i kommunen och det finns de nämnder som uppger att de inte har bra lokala förutsättningar och därför har det varit svårt att ha olika aktiviteter spridat i kommunen.

Andra stödformer som erbjuds

En tredjedel av de granskade nämnderna beskriver att de beviljar anhörigbidrag/ kontantersättning/ hemvårdsbidrag till anhörigvårdare. Några nämnder uppger att det förekommer att de har anhöriganställningar, dock i mindre omfattning.

Stödplaner i olika utförande och omfattning beskriver allt fler nämnder att de erbjuder anhörigvårdarna. Personen intervjuas och en individuell plan utarbetas som innehåller uppgifter om den enskildes behov av avlastning.

Action är ett IT baserat stöd för vård och omsorg i hemmet. Via datorn får brukaren och den närstående stöd och råd. Denna insats finns idag i liten omfattning i länet och det är framförallt Borås Stad som erbjuder denna insats som stöd för anhörigvårdarna.

Av granskningen framgår att det finns ett stort utbud av insatser, men det varierar vilket utbud som finns i varje kommun. Exempel på insatser som erbjuds i vissa nämnder är enskilda samtal, samtalsgrupp, rådgivning, stöd av psykoterapeut, besöksverksamhet, vän till vän, hjälpmedel, ledsagning.

Vissa kommuner som Göteborgs Stad och Lysekils kommun har utvecklat ett "anhörigvårdarkort" som en trygghet för dem som vårdar en närstående. Kortet bärs av den enskilde som en information att det finns någon som är beroende av den enskilde om denne skulle t ex råka ut för en olycka.

Förebyggande insatser

Allt fler nämnder beskriver att de arbetar med att utveckla förebyggande insatser som även fungerar som uppmuntran till anhörigvårdarna. De insatser som bland annat är beskrivna är hälsofrämjande insatser såsom må bra dagar som kan innehålla aktiviteter såsom taktill massage, motionskort, SPA vistelse, vattengympa, friskvård, promenader, gymnastik, läger på Piperska stiftelsen i Lundsbrunn/stiftelsen Lilleskog i Alingsås, andra sommarläger eller utflykter, anhörighälsan i form av hälsokontroll. Några nämnder beskriver att de erbjuder dietist och olika kulturaktiviteter. Även trädgårdsservice finns beskrivet som en anhörigvårdar insats.

Samverkan

När nämnderna beskriver sin verksamhet består en stor del av arbetet av att samverka mellan olika organisationer och myndigheter. Några uppgav att de har arbetat med att förbättra samverkan i kommunen mellan olika yrkesgrupper och anser att det nu fungerar bra och att det finns ett gemensamt tänkesätt vad det gäller anhörigstödet.

De flesta nämnder beskriver att de har ett bra samarbete med frivilligorganisationer såsom de olika pensionärsorganisationer som finns i kommunen, men även Röda Korset, Svenska Kyrkan och Stadsmissionen. Även väntjänst, volontärverksamhet, handikapprådet, demensföreningen och studieförbundet vuxenskolan samverkar. Även inom detta område ser det olika ut i kommunerna hur långt de kommit i utvecklingsarbetet.

Arbetet med att utarbeta en samverkan med primärvården har kommit olika långt. Vissa nämnder beskriver att samarbetet med primärvården har förbättrats, vi kommer in i ett tidigare skede och några uppgav att det är svårt att påbörja ett samarbete med primärvården, har försökt men det har inte gått, bristande intresse från primärvården.

Vissa nämnder beskriver att de har ett bra samarbete med kommunens samhällsservice såsom biblioteket, apoteket samt folktandvården.

Informationsmöte

Informationsmöte förekommer i olika former och det är vanligt att biståndshandläggarna är delaktiga. Även folkhälsodagar, mässor samt äldredagar anordnas för att öka informationen till anhöriga. Borås Stad anordnar t ex en anhörigdag två gånger per år som innehåller föreläsningar, utställningar, stöd/kontakt.

Många nämnder uppger att de har utarbetat en broschyr som beskriver utbudet av anhörigstödet och vem man kan vända sig till för att få kontakt. Dessa broschyrer är ofta spridda i kommunen på öppna verksamheter, vårdcentraler, bibliotek, apotek osv. På kommunens hemsida finns även anhörigstödet beskrivet mer eller mindre utförligt, men det framgår vem man kan vända sig till. Några nämnder beskriver att i deras lokala tidning går de regelbundet ut med information som vänder sig till denna grupp och informationen kan bestå av vilka aktiviteter som erbjuds osv.

Några nämnder uppger att de bedriver en strukturerad uppsökande verksamhet som kontinuerligt pågår.

Personalens synpunkter

Vid intervjuerna med personal som har ansvar för anhörigstödet i kommunen har Länsstyrelsens socialkonsulenter mött stort engagemang och många "eldsjälar" bland personalen. En person påpekade att en bra verksamhet är ett bra anhörigstöd och flera andra personer framförde att ett bra anhörigstöd bör vara flexibelt och individuellt utformat för att bättre möta anhörigas behov i framtiden. Fler personer påpekade att den interna samverkan i kommunen är viktig och att biståndshandläggaren har en nyckelroll. Flera av de intervjuade personerna säger att det kan vara ett långvarigt motivationsarbete med att övertyga den enskilde att ta emot hjälp eller delta i någon verksamhet, eftersom anhörigvårdaren behöver avlastning för att orka med.

Det framkom även att de tilldelade resurserna har betydelse vad det gäller anhörigstöd och det är tydligt att de nämnder som har satsat mer medel och har hållit på i fler år med ett långsiktigt arbete har också kommit längre i utvecklingsarbetet.

Goda exempel

Flera nämnder beskriver att de har genomfört utbildning till både personal och politiker för att utöka kunskapen om anhörigvårdarnas situation.

I stadsdelsnämnden Örgryte finns en vårdpedagog som arbetar med handledning, stöd, information och rådgivning som rör personer med demenssjukdom och utbildar demensguider bland äldreomsorgens personal.

Anhörigstödet inom äldreomsorgen i Marks kommun leds av en anhörigkonsulent och det finns även tre anhörigombud samt tre frivilligsamordnare. Anhörigombudens uppgift är bland annat att underlätta, synliggöra och förbättra anhörigvårdarnas situation och frivilligsamordnaren handleder frivilliga som startar och driver olika aktivitetsgrupper. I äldreomsorgens olika verksamheter finns anhörigambassadörer. Deras uppgift är bland annat att ha kännedom om hur anhörigstödet är uppbyggt i deras kommun och informera anhöriga och arbetskamrater om vilken hjälp som kan erbjudas.

Skara kommun har sedan 2000 arbetat med att utveckla olika former av stöd till anhörigvårdare och 2002 sker samordning av de frivilliga krafter, som på så sätt bidrar till kvalitetssäkring inom äldreomsorgen. Arbetet drivs av två personer som är anhörig- och frivilligsamordnare. Olika former av arbetsgrupper finns representerade från olika verksamheter inom förvaltningen. Det finns även en referensgrupp som bland annat har till uppgift att vara en länk mellan föreningarna och kommunen.

I länet finns ett nätverk VÄSNA (Västsverige Nätverk kring Anhörigstöd), men det finns även lokala nätverks t ex i Skaraborg, där de personer som är ansvariga för anhörigstödet har regelbundna träffar några gånger per år och stöttar och handleder varandra i sitt arbete. Av granskningen framkom att det fanns personer som upplevde att det ibland kan kännas ensamt att driva utvecklingsarbetet och det är bra att det finns nätverks som fungerar som ”bollplank”.

Anhörigas synpunkter

Vi tillsynsbesöken har ett antal anhörigvårdare telefonintervjuats och fått frågan hur de upplever det stöd de får från kommunen. Som anhörigvårdare framför de att de vill ha sin närstående hemma så länge som möjligt och de flesta anhöriga som intervjuades påpekade att de är nöjda med det stöd de har. En del uttrycker att det är mycket viktigt med att det finns olika insatser som kan avlasta dem så att de kan få egen tid som kan användas till att vila eller att kunna få gå ut och handla och göra ärenden. Flera påtalade även att de tycker att de ordnas bra aktiviteter för dem. En person anser att anhörigträffar är oerhört viktiga och det är livlinan för mig en gång per månad. En annan person framförde att ”när man väl knackade på rätt dörr fungerade anhörigstödet”. Det fanns de personer som hade önskemål och gav förslag på flera insatser som skulle kunna fungera som en uppmuntran till anhörigvårdaren såsom kostnadsfri fotvårdsbehandling, ekonomisk ersättning, några timmars gratis hjälp till trädgårdsarbete. En anhörig anser att anhörigstödet borde utformas utifrån ett helhetstänkande, vilket innebär att handläggaren tar hänsyn till vad som är bra för både anhörig och närstående.

Vid intervjuerna framkom att många anhörigvårdare oftast hade dåliga kunskaper vilka insatser som de kan ansöka om. Följande synpunkter framfördes bland annat;

Korttidsboende

- får lämna uppgift om vilka dagar jag vill ha avlastning, cirka två till fyra veckor innan insatsen verkställ,
- svårt att ändra den förutbestämda tidsperioden,
- ensamheten, passivitet och dagarna upplevs som långa,
- min närstående tränar inte på korttidsboendet och blir därför passiv och svår att sköta i hemmet,
- tror att beslutet gäller tills vidare,
- behov av avlastning på korttidsboendet är större, men avstår på grund av kostnaden,
- önskar att det fanns fler avlastningsplatser.

Hemtjänst

- många olika hemtjänstpersonal som utför arbetet i hemmet och det är tröttsamt att handleda personalen,
- får hjälp morgon och kväll men man ska orka resten av dagen och hela natten,
- förekommer många oerfarna vikarier som har dålig kunskap om t ex lyftteknik,
- hade varit svårt att sköta min anhörig hemma om jag inte hade haft mina barn som har hjälpt till,
- önskar utökade insatser, men fått till svar att de inte kan ordna mer tillsynsbesök, därför resurserna är begränsade.

Avlastning i hemmet

- vill jag inte ha därför att det är för mycket tider att passa/vill inte vara schemalagd,
- denna insats behöver utvecklas och vara mer flexibelt och individuellt utformat efter mina behov t ex en halvdag, en natt osv,
- måste bestämma dagar för avlastning långt i förväg,
- skulle önska att när jag har avlastning i hemmet att den personal som är hemma även kunde göra andra insatser såsom städa.

Dagverksamhet

- innehållet behöver individriktas samt att samarbetet mellan olika personalgrupper måste utvecklas,
- stimulansen på dagrehab är oerhört viktig,
- vill inte komma till korttidsboendet, eftersom jag då förlorar min dagvårdsplats,
- önskar utökade insatser, men fått till svar att det inte finns fler dagverksamhetsplatser,
- önskar dagverksamhet även på helgen.

Övriga synpunkter

- svårt att sätta in olika insatser eftersom min närstående inte vill åka hemifrån eller ha hjälp i hemmet - vill inte ha hjälp av okända personer och därför tar jag hjälp av barnen,
- saknar att det inte görs uppföljning av de beviljade insatserna och ser hur det fungerar,
- personalens arbetssätt bör vara flexibelt – idag måste anhöriga ”ta för sig” för att anhörigstödet ska vara av bra kvalitet,
- önskar att ansöka om särskilt boende men får till svar att det är ingen idé att söka, eftersom det inte finns någon plats.

Länsstyrelsens kommentarer

Samtliga nämnder erbjuder idag olika former av stöd till anhöriga som vårdar närstående. Det har skett ett stort utvecklingsarbete under de senaste åren och det statliga stimulansbidraget har bidragit till att påskynda utvecklingen. Nämnderna har dock kommit olika långt i arbetet, vilket innebär att omfattningen och inriktningen på stödet liksom kvalitén varierar. De nämnder som har haft en långsiktig planering har fortsatt att vidareutveckla stödet och utforma stödet mer individuellt och flexibelt. Samverkan internt mellan olika yrkesgrupper och verksamheter och att samtlig personal har kännedom om anhörigstödet i kommunen har stor betydelse för den enskilde. När insatser ska erbjudas är det av stor vikt att det sker ett samspel mellan den anhörige och närstående så att insatserna utformas på ett sådant sätt så att den enskildes önskemål beaktas och de känner sig delaktiga.

Länsstyrelsen anser att det är viktigt att det bedrivs en strukturerad uppsökande verksamhet och att det sker en samverkan med olika föreningar som ger nämnden möjlighet att göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen och därigenom informera sig om nuvarande och kommande behov som grund för planeringen. Eftersom många personer väljer att bo kvar i sitt nuvarande boende och många av de personer som är anhörigvårdare är äldre make eller maka och inte alltid ser sig som en grupp som är i behov av socialtjänstens insatser ställs det stora krav att insatserna utformas på ett individuellt och flexibelt sätt. Information om anhörigstödet bör därför finnas lättillgängligt och att de personer som kommer i kontakt med anhörigvårdarna är lyhörda för deras behov. Att uppmärksamma andra anhöriggrupper såsom barn som bor/eller inte bor tillsammans med den närstående, men som behöver stöd behöver utvecklas.

Länsstyrelsen anser att det har betydelse vilka resurser som avsätts för anhörigfrågor och var i organisationen den personen arbetar som ansvarar för stödet. Att utarbeta policy, riktlinjer och handlingsplaner är viktigt för att alla berörda både politiker och personal arbetar mot samma målsättning. För att kunna uppnå ett gemensamt syn- och förhållningssätt är det av stor betydelse vilka utbildningsinsatser som genomförs.

De flesta av de anhörigvårdarna som har intervjuats är nöjda med de insatser som de är beviljade, men de har även framfört olika synpunkter som bör beaktas i arbetet med att utveckla anhörigstödet i kommunen för att verksamheten ska vara av god kvalitet.

**LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN**